

DOI: [https://doi.org/10.18524/2410-2601.2025.1\(43\).346332](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2025.1(43).346332)

УДК 111+113/119+16

Ілля Москвін

**МЕТАФІЗИКА ПОРЯДКУ**

*У статті розглядається гіпотеза щодо наявності метафізичної природи порядку як фундаментальної передумови, що визначає принципи впорядкування дійсності та її вмісту. Оскільки традиційне уявлення про порядок формується в межах класичної логіки, аналізуються аксіоматичні засади, які закладені в основі його концептуалізації, а також їхня репрезентація в інтуїціоністському, паранесуперечливому й модальному підходах. Досліджується, чи здатні неklasичні системи логіки надати можливість радикально переосмислити або заперечити усталене розуміння порядку. Втім, ілюструється, що попри суттєві відмінності між цими підходами, ключові принципи впорядкування залишаються незмінними. У підсумку висувуються й структуруються положення відносно незмінних основ порядку як метафізичних, а згодом – онтологічних констант. Тому спроби вийти за межі класичних логічних законів, всупереч очікуванням, навпаки – лише остаточно підтверджують їхню всеосяжну непохитність.*

**Ключові слова:** метафізика, порядок, хаос, антична філософія, гносеологія, логіка, інтуїціонізм, паранесуперечлива логіка, модальна логіка.

Дискурс щодо обґрунтованості метафізики пролягає крізь весь розвиток філософської думки. Як напрям, метафізика неодноразово підлягала критиці з різних причин, але зробити висновок щодо її тотальної невинуватеності – все ще не здається можливим. В сучасному сенсі сфера її застосування зовсім не звузилась, а, швидше, навпаки – розширилась. Оскільки актуальні для науки питання на кшталт «Що таке причинність?», «Що таке час і який його фундамент?», «Що обумовлює закони природи?», неможливо вирішити в її ж межах. І саме тому питання *περί τῆς φύσεως* – про те, що йде після фізики [Терлецький 2017: 50], тобто є поза природою, – не вичерпали себе й досі.

Дослідження ж принципів порядку і його природи (*τῆς φύσεως*) також сповнені значних складнощів: як у позначенні самого поняття, так і у виокремленні онтологічної сутності, адже існуючі тлумачення обмежені вихідним принципом визначення [The Cambridge Greek Lexicon 2021: 1485]. Філософської комплексності додає також нездатність вивчати його безпосередньо. Як буття, за думкою М. Гайдеггера, виявляє себе тільки через існування *чогось* [Heidegger 1967: 4], так і порядок можливий для усвідомлення лише через наслідки свого «існування» – інакше кажучи, атрибутивні прояви. Це наводить на думку, що ми маємо справу саме з метафізичною сутністю. Та чи здатні ми взагалі її осмислити? З метою розгляду метафізичної природи порядку в рамках нашого дослідження доцільно сформулювати низку аксіоматичних тверджень, які сприятимуть подальшому аналізу та становитимуть його підґрунтя.

Насамперед є різні способи розуміння цієї природи, зокрема: як вихідну основу або, навпаки, результат організації структури – її емерджентну властивість [Kuntz 1968: 15]; наслідок особливостей пізнання, яке обмежене інтелігібельним характером розуму [Мелков 2014: 42; Баумейстер 2000: 35]; конструкцію мови [Мельничук, Зубілевич, Фінчук 2020: 42]; та релігійні уявлення, які можуть виводитися з іманентного початку (наприклад, Дхарми, Бога) й навіть визначати соціальний устрій [Kuntz 1968: 240; Preston 2025]. Однак у підсумку стає зрозумілим, що *дійсність, розум, мова та релігійні уявлення є радше похідними площинами – просторами, системами координат, у межах яких стає можливим осягнення самої ідеї порядку*. Адже дані основи потребують завчасно існуючого порядку для власної актуалізації [Москвін 2024: 171].

Виходячи з цього, необхідно позначити, що у світлі нашого аналізу порядок – це онтологічна *першооснова, категорія й умова для існування необхідної (неминучої) системності та організації, яка характеризується структурністю, наявністю причинності, будь-яких зв'язків, відношень та взаємодій між складовими, за допомогою чого визначає природу та спосіб існування дійсності та її вмісту* [Москвін 2024: 171]. Втім, якщо брати дане формулювання за основу, то надалі, вивчаючи порядок, ми неминуче тяжіємо за обрій – до метафізики. Але чому саме?

Припускаючи, що порядок зумовлює дійсність, розум і мову, ми ризикуємо не помітити, що при ґрунтовному аналізі він сам, цілком ймовірно, виявиться лише атрибутивним проявом глибшої природи, оскільки все ще нез'ясовано, що саме уможлиблює останнього в якості принципу організації. А саме поняття, тобто те, що ми здатні позначити як «порядок», скоріше за все, є лише сумою концептуально оформлених другорядних ознак та характеристик цієї *природи* і не вичерпує при цьому самої сутності. Але як же дістатися до її розуміння? Здається, що єдиним наразі способом пізнання даного першопочатку є спроба виявлення тих *основ*, які, незважаючи на усунення всього випадкового та похідного, *залишаються незмінними*. Відповідно, вважаємо за можливе, що розкриття природи порядку є *метафізичною проблемою*. Ця теза не залишить нас надалі поза увагою, ми невідворотно вируємо до горизонту.

Вищенаведені положення є необхідними для нас аксіомами. Визначаючи майбутній хід дослідження, саме тут варто наголосити, що назвати їх виправданими можна лише в межах класичної логіки, де розуміння порядку ґрунтується на характерних для неї законах. Дані логічні принципи становлять підґрунтя як для нашої гіпотези щодо метафізичної природи порядку, так і для значної частини науки загалом. Але разом із цим, слід враховувати, що класична парадигма не виключає, що й сама логіка є детермінованою похідною порядку, яка конститується й функціонує за притаманними йому принципами. За таких умов вихід за межі порядку стає неможливим, що водночас ставить під сумнів перспективу виявлення його природи.

Розв'язання цієї проблеми може ховатися у зверненні до неklasичних систем – інтуїціоністської, модальної та паранесуперечливої логіки – оскільки саме ці напрями здатні суттєво вплинути на концепцію порядку. Змінивши сам логічний конструкт і трансформували класичні розуміння, ми або фундаментально переглянемо розуміння порядку та роль логіки в його пізнанні, або ж ще більше зміцнимо вже наявні уявлення. Тому в межах поточного дослідження необхідно проаналізувати логічні засади концепту порядку, розглянути гіпотезу щодо його метафізичної природи, а також, за можливості, виявити незмінні основи порядку, які постають фундаментальними підставами організації самої дійсності.

Спочатку аналітично розглянемо логічний фундамент вищенаведених аксіоматичних положень у тій послідовності, у якій вони були згадані. Перш за все загальновідомо, що авторство перших трьох логічних законів традиційно приписується Арістотелю, і хоча він вдається до різних форм їхнього вираження, ми ж зупинимось лише на деяких. *Закон тотожності* обґрунтовано виокремлюється дещо опосередковано. У збірці текстів, відомій нам як «Τὰ μετὰ τὰ φυσικά» («Метафізика»), заявляється, що не позначати одного (імені) означає не позначати нічого, і за відсутності значення зникає можливість «діалогу» навіть із самим собою [Αριστοτέλης 1924: 1006b]. Іншим натяком на цей закон іноді вважають висловлювання з «Ἀναλυτικά Προτέρα» («Prior Analytics»), де зазначається, що якщо А стверджується про В і Γ, а В – про себе і Γ, то В охоплює все, що й А, окрім самого А [Aristotle 1938: 510]. *Закон суперечності* Арістотель формулює як неможливість істинності протилежних тверджень одночасно – «μὴ εἶναι ἀληθεῖς ἅμα τὰς ἀντικειμένης φάσεις» [Αριστοτέλης 1924: 1011b]. *Закон виключеного третього* зводиться до тези, що між протиріччями не може бути нічого додаткового, необхідно або стверджувати, або заперечувати щось відносно чогось одного [Αριστοτέλης 1924: 1011b]. Ці принципи ( $A=A$ ;  $\neg(A\wedge\neg A)$ ;  $A\vee\neg A$ ) формують базову структуру класичної логіки, яка, свідомо чи ні, становить значну основу для більшості з наших міркувань. Проте яку саме роль вони виконують?

Коли ми стверджуємо, що важко виявити природу порядку в межах існуючого, а дійсність, розум та мова – лише його контекстуальні прояви, то дані висновки формуються, виходячи з двох принципових положень, які, у свою чергу, спираються на класичні закони, представлені вище, а також на *закон достатньої підстави* (або аксіоматичний принцип), сформульований Г. В. Ляйбніцем. Адже, як відомо, «ne saurait se trouver vrai ou existant, aucune Énonciation véritable, sans qu'il y ait une raison suffisante» – нічого не може існувати або бути висловлене без достатньої підстави [Ляйбніц 2013: 160]. Тож, по-перше, існування будь-якої з названих основ передбачає завчасну наявність фундаменту їхньої актуалізації, тому вони, найімовірніше, не можуть виступати першопричиною порядку, а, по-друге, жодна з них не може бути джерелом його *формування*, лише *оформлення*. Але наскільки обґрунтована наша думка? Розглянемо це, користуючись інструментарієм

логіки першого порядку (FOL), поступово переходячи до інтерпретації в інтуїціоністській (IL), модальній (ML) та паранесуперечливій (PC) логіках, спираючись на семантику Кріпке.

Тож згідно з принципом Ляйбніца, основи, які ми позначаємо, обов'язково потребують достатньої підстави для онтологічної реалізації. Якщо немає передумов для існування – не має й самої речі. Виразимо це більш концептуально:

$$\forall b (A(b) \leftrightarrow \exists f G(f, b)) \quad (1)$$

де будь-яке ( $\forall$  – квантор загальності)  $b$  (базис, основа) існує або актуалізоване ( $A$  – предикат існування) тоді й тільки тоді ( $\leftrightarrow$ ), коли існує ( $\exists$  – квантор існування) деяке  $f$  (індивідуальна змінна для «фундаменту»), яке є *достатньою підставою* ( $G$  – предикат відношення), без якої  $b$  не здатне актуалізуватися. В іншому випадку  $b$  мало б створювати само себе й існувати передчасно для самого ж себе. А це, безумовно, неможливо – або, принаймні, надзвичайно складно для уявлення. Якщо  $\forall b$  *вже існують як впорядковані структури*, що спираються на певний фундамент ( $f$ ), то це означає, що вони мають вторинну природу щодо самого принципу організації. Порядок *не виводиться* з основ – він їх *випереджає*.

Проте чи може він виникнути в природі  $\sigma\upsilon\nu\epsilon\rho\upsilon\acute{\sigma}\ \tau\rho\acute{o}\lambda\phi$  (у буквальному сенсі – «самоузгодженою дією», тобто синергетичним чином), у кордонах якоїсь з основ? З погляду логіки, такий підхід не позбавлений складнощів, але набув значного поширення в сучасній фізиці: квантовій теорії інформації, теорії хаосу та фізиці складних систем. Блискучим прикладом є ідея виникнення порядку з динамічного хаосу: зазначається, що у відкритих системах, які перебувають поза термодинамічною рівновагою, флуктуації не згасають, а посилюються, породжуючи нові впорядковані структури [Prigogine, Stengers 1984: 178; Шинкарук 2002: 220]. Наприклад, хаотичні коливання акустичного тиску можуть перейти в періодичний стан [Sudarsanan, Roy, Pavithran, Tandon, Sujith 2024: 4]. Ентропія, на думку сучасних фізиків, не лише веде до розпаду, але й створює передумови для виникнення системності.

Водночас існує альтернативна точка зору. Деякі нові підходи стверджують, що *класичний хаос*, навпаки, є емерджентним проявом впорядкованої квантової основи [Nye 2025: 40], а його поява може бути наслідком порушення топологічної суперсиметрії – і, відповідно, хаос є лише формою порядку в межах основних принципів квантової структури [Ovchinnikov 2024: 9].

Але з погляду логіки це призводить до істотної суперечності. Адже якщо хаос редукується до порядку, який у підсумку виступає підставою самого себе, це веде до логічної неузгодженості:

$$\forall o (F(o, o) \rightarrow (A(o) \wedge \neg A(o))) \quad (2)$$

де для будь-якого ( $\forall$ ) порядку ( $o$ ): якщо фундаментом ( $F$  – предикат відношення «є фундаментом для») порядку виступає він сам, то з цього

імплікується ( $\rightarrow$ ), що порядок водночас існує (A) й ні ( $\neg$  – заперечення). Звідси випливає, що його основою не може бути ані він сам, ані хаос. Однак що взагалі зумовлює цю діалектичну сутність речей? Схоже, що сама наявність протилежностей свідчить про вищу, організуючу їх природу.

Можна припустити, що існування *b* (підстави) як системи з внутрішньою впорядкованістю (O(b)), яка не має попередньої причини для своєї актуалізації, передбачає порядок, утворений синергетично – тобто через узгоджену взаємодію компонентів. Однак тоді порядок постає водночас впорядкованою можливістю й наявністю, причиною й наслідком – що, власне, є протиріччям. Це порушує не лише закон суперечності, а й закон виключеного третього, тому що ми фактично отримуємо третій стан (формула 2). А порядок або існує, або ні – *tertium non datur* [Horn, Wansing: 2025]. Відповідно, порушується й закон тотожності, оскільки *o* водночас відповідає своїй сутності й виключає її.

Разом із тим, якщо розглядати порядок як емерджентну властивість (а це притаманно сучасній науковій традиції), що виникає в процесі самоорганізації певної основи, то достатньо лише врахувати змінну *умови* (достатньої підстави), *потенційності* чи *простору актуалізації* – і вся стійкість даної гіпотези може похитнутись. Самий факт наявності *потенційної актуалізації порядку* свідчить про його перманентну присутність, яка передує будь-якій основі, хоча й існує в невідомій, прихованій формі. Оскільки якщо він *можливий – то необхідний*, а через те, що *необхідний, – неминучий*. Тож хоча наведені фундаменти й можуть формувати *внутрішню* впорядкованість, виникнення з них *порядку в засальному сенсі* здається малоімовірним. Ми бачимо, що фізика не має вичерпного способу розгляду природи порядку, а наш підхід не суперечить їй, а, швидше, доповнює, крокуючи в унісон. У наслідку, побудувати беззаперечну логічну систему, спираючись на дані твердження, вкрай важко. Тому, вірогідніше, саме порядок є первинним принципом актуалізації, який конституює дійсність.

Станом на зараз ці положення, безумовно, радше вільні для інтерпретацій, ніж остаточних тверджень. Тим не менш, наразі природним висновком виглядає наступна гіпотеза: *існує певний порядок, який виступає фундаментом для будь-якої організованої основи, дійсності та її елементів*. Однак залишається незрозумілим, що саме породжує цей порядок. І все ж, попри непевність похідних висновків, формальний результат нашого аналізу відкриває шлях до глибшого осмислення самої сутності порядку. Наступним кроком стане розгляд формування його концепту.

Спроба класифікації ілюструє, що у вузькому розумінні визначення порядку конструюються, виходячи з діалектичного опозиту [Kuntz 1968: 10; Prigogine, Stengers: 1984; Comte-Sponville 2013: 651], функціональних та атрибутивних особливостей [Kuntz 1968: 4; Lorand 2000: 9], а також із категоріально-просторового розуміння [Kuntz 1968: 240; Colman 2015: 518]. Вони ж, своєю чергою, спираються на логічні методи (або прийоми): частина

з них описує вже наявний порядок (наприклад, дедукція, аналіз, аналогія), інша – ніби виявляє або конструює прихований (індукція, синтез, узагальнення).

У першому випадку порядок набуває концептуальної сутності в співвідношенні з фоном – тим, чим він не є. Найочевидніший приклад – хаос. Але це, скоріше, більше свідчить про саму природу відмінності, ніж про значення конкретних протилежних речей. У другому випадку – порядок виокремлюється за основними ознаками, припускаючи, що принципи його прояву повністю вичерпують зміст самого поняття. Однак це малоімовірно. І в третьому – тлумачення порядку змінюється залежно від контексту дослідження: пізнання, релігія тощо. Проте в такому разі ми зіштовхуємося з надмірною кількістю розрізнених уявлень щодо порядку. Таким чином, не виключаємо, що жодне з визначень, яке будується на даних принципах, насправді не викриває онтологічної сутності *порядку*, а має лише описативний характер, адже ґрунтується на класичній логіці. А вона, що вже згадувалось вище, детермінована їм самим. Отже, для розв'язання наведених проблем відчувається необхідність у зовнішній аксіоматичній базі, поза межами самої системи.

Надалі, поступово виходячи за кордони онтологічного, не можна оминати думку, що порядок також потребує *достатньої підстави* – необхідних передумов та простору для актуалізації, які, при цьому, мають існувати завчасно. Ніщо, принаймні в кордонах традиційного мислення, не може існувати *ἄνευ ἐντελεχείας* – без ентелехії, тобто *потенційної можливості* [Аристотеліс 1924: 1047a]. Ймовірно, це стосується й самого порядку. Якби *потенційність* його становлення не була наявна із самого початку, організована дійсність була б неможливою. Виникає питання, яке поступово приводить нас до метафізики: чи можна взагалі окреслити фундамент актуалізації порядку?

Пропонуємо кілька гіпотетичних відповідей. Або він виникає синергетично, що, враховуючи принцип достатньої підстави, веде до логічного протиріччя, адже тоді ми не можемо позначити жодного фундаменту, який не редукувався б до самого порядку. Або ж він є безпричинною основою, що, беззаперечно, також викликає сумніви, щонайменше з позиції усталених уявлень.

З огляду на це, у рамках класичної системи подолання цієї та подібних суперечностей можливе лише за умови введення певного вищого принципу, зовнішнього джерела впорядкування, яке конституює порядок і не є частиною самої системи:

$$\forall o (((F(o, o) \rightarrow (A(o) \wedge \neg A(o))) \rightarrow \perp) \rightarrow (\neg F(o, o) \rightarrow \exists p F(p, o))) \quad (3)$$

де якщо фундаментом (F) будь-якого порядку ( $\forall o$ ) є самий порядок, тоді ( $\rightarrow$ ) він водночас актуалізований (A) і ні ( $\neg A$ ), що веде до суперечності ( $\perp$ ); тоді, якщо фундаментом порядку не може бути він сам, існує ( $\exists$ ) вищий принцип (p), який постає причиною виникнення порядку. Так виникає онтологічна

когерентність. Тим не менш, і такий погляд не позбавлений вразливості. Тож, поринаючи дедалі глибше, цілком ймовірною стає думка, що вийшовши за межі класичної логіки, ми нарешті зможемо *почути тишу*, що лунає по той бік вічності.

На підставі вищевикладеного й виникає проблема метафізичної природи порядку. Ми стикаємось із фактом його наявності, разом із відсутністю вичерпної можливості його визначення. Порядок проявляє себе в якості онтологічного принципу, проте питання щодо його первинності залишається без чіткої відповіді. Ще більшої глибини проблема набуває у світлі того, що порядок виявляє себе не лише як умова, простір і категорія, але й як межа самого мислення: він є принципом та інструментом пізнання, але разом із тим – обмежений власною сутністю. Парадоксально, що намагання зрозуміти порядок за допомогою його самого прирікає нас на той самий безперервний рух по колу – від однієї нескінченності до іншої. Ймовірно, треба бути достатньо самовдоволеним, допускаючи, що всесвіт заборгував нам пояснення.

Після розгляду логічних засад наших тверджень стає очевидним, що виявити природу порядку в кордонах його самого не видається цілком можливим. Тому спробуємо відійти від фундаментальних законів і принципів класичної парадигми та оглянемо метафізичний фундамент природи порядку в різних логічних системах. На нашу думку, некласичні підходи можуть не лише розширити дослідницьку методологію, а й поставити під сумнів самі межі мислимості впорядкованості.

Початкова формула (2) передбачала, що логічна структура, яка сформована на основі самоутвореного порядку, неминуче веде до суперечності. Проте з позиції інтуїціоністської логіки такі твердження є неприйнятними, оскільки неможливо конструктивно довести істинність як  $o$ , так і  $\neg o$ . Відсутність закону виключеного третього змінює підхід до побудови гіпотези: тепер не можна довільно висувати положення, виходячи з парадоксу. Ми втрачаємо основний антецедент. Тим не менш, рамки системи дозволяють як припустити існування вищого принципу, так і ввести суперечливий стан порядку ( $A(o) \wedge \neg A(o)$ ) як основоположний. Цей підхід, хоча й суперечить початковим конструкціям, водночас підтримує гіпотезу про можливість існування певної підстави порядку.

Модальна логіка не заперечує загальні твердження, а змінює спосіб їхньої інтерпретації. Тут ми не стільки відходимо від класичних уявлень, скільки розширюємо їх:

$$\forall b \exists o ((F(b, O(b)) \rightarrow \Box(A(o) \rightarrow \neg \Diamond F(b, o))) \rightarrow (\Diamond \exists p F(p, o) \vee \Box \exists p F(p, o))) \quad (4)$$

де якщо будь-яка ( $\forall$ ) основа ( $b$ ) вже впорядкована ( $O(b)$ ) (наприклад, дійсність), то *необхідно* ( $\Box$  – модальність необхідності), щоб порядок існував ( $A$ ) завчасно, з чого зрозуміло ( $\rightarrow$ ), що *неможливо* ( $\neg$  – заперечення;  $\Diamond$  – модальність можливості), щоб будь-яка основа була його джерелом ( $F$ ); згідно з цим – *можливо* або ( $\vee$ ) *необхідно* існує деякий вищий принцип ( $p$ ), який є

фундаментом (F) порядку. Можна також змінити розташування модальностей, реверсивно перегорнувши вихідний висновок. Це може призвести до протиріччя, яке, між іншим, не виключається й водночас не виправдовується модальною логікою.

І все ж, попри широкі можливості модальної логіки у формалізації «можливості» й «необхідності» існування порядку, вона не надає змоги просунутись глибше, зійти в саму безодню невизначеного, невідомого й неназваного, залишаючись інструментом, який актуалізується лише в межах припущень. Саме через це спроба з'ясувати метафізичну природу порядку в кордонах модальної логіки неминуче залишається незавершеною.

Паранесуперечлива логіка надає можливість розглядати суперечність не як привід для колапсу системи, а як причину її виникнення:

$$\forall o \forall r ((\exists e_1 \exists e_2 ((A(o) \wedge \neg A(o) \wedge \Diamond A(o) \wedge A(e_1) \wedge A(e_2)) \rightarrow ((A(o) \rightarrow (A(r) \wedge \forall e C(r, e) \wedge F(o, r))) \wedge \forall b (A(b) \rightarrow F(o, b)))) \rightarrow \Diamond \neg \exists r F(r, o)) \quad (5)$$

де коли є хоча б два елементи ( $e_1, e_2$ ), за яких порядок ( $o$ ) водночас існує ( $A$ ) й не існує, але може ( $\Diamond$ ) актуалізуватись, тоді ( $\rightarrow$ ) ми можемо позначити, що основою для актуалізації порядку ( $A(o)$ ) та дійсності ( $A(r)$ ) виступає сама суперечність та наявність цих елементів; із цього випливає, що якщо порядок є причиною дійсності, яка, своєю чергою, включає в себе ( $C$  – предикат вмісту) всі елементи, тоді кожна основа ( $b$ ), яку можливо позначити, утворюється на його підставі; відповідно, у рамках даної гіпотези допускається ( $\Diamond$ ), що певний вищий принцип ( $r$ ), який є причиною ( $F$ ) самого порядку, не існує ( $\neg \exists$ ). А протиріччя постає діалектичним інструментом оформлення дійсності, тож «τὸν πόλεμον ἔοντα ζυγόν» [Diels & Kranz 1903: 169].

Отже, ми бачимо, що паранесуперечлива логіка, з одного боку, ставить під сумнів традиційні уявлення про порядок, а з іншого – демонструє, що й суперечності мають певну впорядкованість. Адже навіть його заперечення ґрунтується на завчасно впорядкованій структурі. У рамках цієї логічної системи це надає підстави розглядати природу порядку водночас як передумову, наслідок, і як концепт, позбавлений онтологічного статусу.

Тим не менш, варто зазначити, що навіть у неklasичних логічних системах закони не усуваються повністю, а радше переосмислюються. Інтуїціоністська логіка лише вимагає конструктивного доведення, відкидаючи універсальність закону виключеного третього. Паранесуперечлива логіка допускає протиріччя, але тільки за умови, що вони не зводять систему до тотального колапсу. А закони тотожності та достатньої підстави майже ніколи не виключаються: перший забезпечує незмінну когерентність мислення, а другий – неминуче залишається фундаментальною умовою пізнання. Але що обумовлює таку всеосяжну непохитність? Шукаючи відповідь на це питання, ми, поза всяким сумнівом, знову наближаємося до прірви й вкотре змушені рушати за межі усталених принципів мислення, дедалі більше потребуючи глибшого підходу.



Виходить, що намагання зазірнути за межі порядку, рівно як і зробити крок поза природу власного мислення, наразі не знайшли значного успіху. А численні спроби розглянути його фундаментальну структуру засвідчують, що, хоча порядок і може бути різним – суперечливим, гнучким, сконструйованим, – він все одно залишається невідоротним. Але чому? Що робить порядок настільки неминучим? Можемо лише припустити, що він є *фундаментальним принципом*, укоріненим у саму дійсність, який проймає та оформлює її вміст. Проте самий процес оформлення потребує стійких основ – констант, без яких актуалізація порядку неможлива в будь-якій формі, інакше ж він був би випадковим. Саме їх ми позначимо як *незмінні основи*, які, що парадоксально, можуть бути виокремлені лише в межах логіки. Це те, що, хоча й завчасно обумовлене природою порядку, водночас є причиною його актуалізації як похідного. Вони залишаються *незмінними* не через внутрішню сталість, а тому, що неминуче виступають умовою можливості будь-якого прояву впорядкування. Також ймовірно, вони є фундаментальними для будь-якої дійсності. Переслідуючи нас, вони набувають різного оформлення й будують різний порядок, але зберігають тотожність основному принципу. Що ж взагалі являють собою ці основи?

Передусім слід розрізнити їх на первинні та вторинні. *Первинні основи порядку* – ті, що не виводяться, а задають умову самого існування. Їх, відповідно, можна поділити на *метафізичні*, *онтологічні*, *якісні* та *категоріально необхідні*. Метафізичні включають у себе *потенційність* як онтологічну можливість, що реалізується через об'єкти, але також закладена в основі самого буття – *нічого не існує, не будучи можливим*; та *необхідність*, як неминучу актуалізацію потенційності [Prigogine, Stengers 1984: 292]. Онтологічні містять у собі: *буття* або *наявне* (тобто саме існування); *об'єкт* (річ, елемент чи матерію); *кількість*. До якісних можна віднести: *властивості* – визначальні характеристики об'єкта; *відмінності* – онтологічну різницю між властивостями й природою інших об'єктів; *межу* (обмеженість) – закінчену оформленість у бутті; та *самототожність* – здатність об'єкта зберігати власну сутність, властивості й форму. Категоріально необхідні ж охоплюють *простір* та *час* – як загальні умови впорядкування.

*Вторинні основи* – ті, що обов'язково виникають, виходячи з первинних як принципи диференціації та систематизації. Їх, своєю чергою, поділимо на *організаційні* й *наслідкові*. Організаційні залучають: *відношення* – що є співвіднесеністю між двома або більше об'єктами (будь-чим, наприклад, на основі властивостей), яка не обов'язково передбачає зміну або вплив; *взаємодію* – реалізацію відношень, де кожен об'єкт має змогу змінити інший; *повторюваність* – структурування відношень і взаємодій, яка приводить до закономірності. До складу наслідкових входять: *причинність* – організований зв'язок *необхідного* характеру; *множинність* – онтологічна необхідність виключення однини, яка також актуалізує всі потенційні можливості взаємодії об'єктів і властивостей, що створює різноманіття

речей; *структура й система* – як фінальний результат дії вищеповисаних аспектів, що стає внутрішнім принципом складно організованих об'єктів. Навіть якщо складові буття були б іншими, що припускається, самі принципи *не можуть бути змінені*. І тому порядок є або невідомою для нас природою, або необхідною метафізичною основою. Однак чи не становить це радше поверхнєву відмінність, ніж сутнісну?

У підсумку, розглянувши висунуті нами аксіоматичні положення, позначимо, що спроби відмовитися від класичних принципів логіки зрештою не спростовують, а, навпаки, підтверджують метафізичний статус порядку як вихідну умову дійсності: ми не виходимо за його межі, а лише стикаємось із його альтернативними формами. Концепт порядку залишається, швидше, незмінним, адже спроба змінити логічну систему не приводить до помітних результатів, а лише несуттєво розширяє чи трансформує вже існуючі. Можливо, ми досягли меж логічного пізнання, і тепер потребуємо засобу, здатного сягнути глибше.

Сам порядок постає універсальною необхідністю існування: він не утворений, а виявлений. Разом із тим – *неминучий* внаслідок незмінних основ, які необхідним чином стосуються всього існуючого. Проте ми доволі передчасно зводимо розв'язання всіх логічних проблем та суперечностей до певного *метафізичного принципу*. З огляду на наш аналіз, цей висновок, хоча й постає логічним та послідовним, водночас здається надто простим і поверхневим. Безсумнівно, природа порядку є загадковою, але апеляція до метафізики є, можливо, досить універсальним, і, здається, зовсім невичерпним методом вирішення цієї проблеми. До того ж подібну природу порядку можна вбачати в будь-чому: від Бога до невідомих нам фізичних принципів. Логіка, навіть некласична, дійсно природно веде нас до побудови такої гіпотези, однак перетворити її на теоретичне підґрунтя, виокремивши природу порядку як об'єкт пізнання – вкрай складно. Відповідно, важко впевнено стверджувати, чи є наш підхід насправді результативним.

Тим не менш, навіть попри те, що онтологічний статус порядку залишається відкритим питанням і не піддається остаточному раціональному визначенню, результати дослідження дозволяють стверджувати, що він все ж таки межує з метафізичною площиною – не обов'язково будучи «позаприродним», а просто ще не пізнаним, невідомим. І хоча спроба збагнути його сутність змушує нас знову й знову прагнути зробити крок за обрій – без жодної впевненості, що це взагалі можливо – саме ця невідступна допитливість, зрештою, закладає основи майбутніх домагань виявити фундаментальні коріння порядку.

#### Список використаної літератури

Баумейстер, А. (2000) *Онтологія та аналітика чистого розсудку*, у: *Магістеріум, Історико-філософські студії*, № 3, Київ, сс. 27–37.

- Ляйбніц, Г. В. (2013) *Монадологія* (пер. П. Бартусяк, ред. О. Хома), у: *Sententiae*, т. 28, № 1, Вінниця, Вінницький національний технічний університет, сс. 151–177.
- Мельничук, О. Д., Зубілевич, М. І., Фінчук, Г. В. (2020) *Роль мови в пізнанні світу: семантико-філософський підхід*, у: *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, Серія: Філологія. Соціальні комунікації*, вип. 70, № 1(3), Київ, сс. 41–45.
- Мелков, Ю. О. (2014) *Становлення людини як суб'єкта пізнання за доби класичної науки*, у: *Філософські проблеми гуманітарних наук*, № 24, Київ, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, сс. 38–43.
- Москвін, І. (2024) *Природа ідеї порядку*, у: *Діа́га / Докса*, Одеса, ОНУ імені І. І. Мечникова, вип. 2(42), сс. 165–175.
- Терлецький, В. (2017) *Сучасні дискусії про назву аристотелевого твору, відомого нам як «Метафізика»*, у: *Sententiae*, т. 36, № 2, Вінниця, Вінницький національний технічний університет, сс. 50–65.
- Шинкарук, В. І. (ред.) (2002) *Філософський енциклопедичний словник*, Київ, Абрис, 741 с.
- Aristotle (1938) *Categories. On Interpretation. Prior Analytics* (transl. H. P. Cooke, H. Tredennick), Cambridge, Harvard University Press, 560 pp.
- Colman, A. M. (2015) *A Dictionary of Psychology*, 4th ed., Oxford, Oxford University Press, 896 p.
- Comte-Sponville, A. (2013) *Dictionnaire philosophique*, 4th ed., Nürnberg, PUF, 1108 p.
- Diels, H., Kranz, W. (1903) *Die Fragmente der Vorsokratiker*, Berlin, Weidmann, 504 p.
- Diggle, J. (ed.) (2021) *The Cambridge Greek Lexicon*, Cambridge, Cambridge University Press, 1480 p.
- Horn, L. R., Wansing, H. (2025) *Negation*, in: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (ed. Zalta E. N., Nodelman U. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/negation/>).
- Kuntz, P. G. (ed.) (1968) *The Concept of Order*, Seattle, University of Washington Press, 520 p.
- Lorand, R. (2000) *Aesthetic Order: A Philosophy of Order, Beauty and Art*, London, Routledge, 296 p.
- Nye, L. (2025) *Quantum Origins of Classical Chaos*, Carnegie Mellon University School of Computer Science. URL: <http://dx.doi.org/10.13140/RG.2.2.25088.34565>.
- Ovchinnikov, I. V. (2024) *Ubiquitous order known as chaos*, in: *Chaos, Solitons & Fractals*, vol. 181, pp. 1–11. URL: <https://doi.org/10.1016/j.chaos.2024.114611>.
- Preston, C. (2025) *Varna*, in: *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/varna-Hinduism>.

- Prigogine, I., Stengers, I. (1984) *Order out of chaos: man's new dialogue with nature*, New York, Bantam New Age Books, 349 p.
- Sudarsanan, S., Roy, A., Pavithran, I., Tandon, S., Sujith, R. I. (2024) *Emergence of order from chaos through a continuous phase transition in a turbulent reactive flow system*, in: *Physical Review E*, vol. 109, № 6, pp. 1-16. URL: <https://doi.org/10.1103/PhysRevE.109.064214>.
- Αριστοτέλης (1924) *Τὰ μετὰ τὰ φυσικά* (ed. W. D. Ross), Oxford, Clarendon Press, 530 p., in: *Perseus Digital Library*. URL: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0051>.

*Illia Moskvina*

### METAPHYSICS OF ORDER

*The article explores the hypothesis of a metaphysical nature of order as a fundamental premise that determines the basic principles of ordering reality and its content. Since the traditional idea of order is formed within the boundaries of classical logic, this study analyzes the axiomatic foundations underlying its conceptualization, as well as their representation in intuitionistic, paraconsistent, and modal approaches. The study raises the question of the possibility of using non-classical logic as a method of radically rethinking, or even deeply denying, the established understanding of order. However, it is illustrated that, despite the significant differences between these logical systems, the key principles of ordering and thinking remain unchanged. Thus, the author puts forward and systematizes a set of theses regarding the existence of immutable foundations of order – first as metaphysical, and subsequently as an ontological constant that determines any possible reality. Order appears not as a derivative, but as a primary condition of reality, language, and thinking, and therefore the very essence of cognition, being, and existence as such is limited by the inevitable nature of order. Therefore, attempts to go beyond the classical logical laws do not lead to the need to revise the very foundations of order, but, on the contrary, only confirm their all-encompassing permanence.*

**Keywords:** metaphysics, order, chaos, ancient philosophy, epistemology, logic, intuitionism, paraconsistent logic, modal logic.

### References

- Baumeister, A. (2000) *Ontolohiia ta analityka chystoho rozsudku* [Ontology and analytics of pure reason], in: *Mahisterium. Istoryko-filosofski studii*, № 3, Kyiv, pp. 27–37. (ukr.)
- Lyaybnits, G. V. (2013) *Monadolohiia* (per. P. Bartusiak, red. O. Khoma) [Monadology (transl. Pavlo Bartusiak, ed. Oleg Khoma)], in: *Sententiae*, vol. 28, № 1, Vinnytsia, Vinnytskyi natsionalnyi tekhnichniy universytet, pp. 151–177. (ukr.)
- Melnychuk, O. D., Zubilevych, M. I., Finchuk, H. V. (2020) *Rol movy v piznanni svitu: semantyko-filosofskyi pidkhid* [The role of language in the cognition of the world: a semantic-philosophical approach], in: *Vcheni zapysky*

- Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho, Seriia: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii*, vyp. 70, № 1(3), Kyiv, pp. 41–45. (ukr.)
- Melkov, Yu. O. (2014) *Stanovlennia liudyny yak subiekta piznannia za doby klasychnoi nauky* [Becoming of the human as a subject of knowledge in the age of classical science], in: *Filosofski problemy humanitarnykh nauk*, № 24, Kyiv: Kyivs'kyi natsional'nyi universytet im. Tarasa Shevchenka, pp. 38–43. (ukr.)
- Moskvin, I. (2024) *Pryroda idei poriadku* [The nature of the idea of order], in: *Δόξα / Doksa*, vyp. 2(42), Odessa, ONU imeni I. I. Mechnikova, pp. 165–175. (ukr.)
- Terletskyi, V. (2017) *Suchasni dyskusii pro nazvu arystotelevoho tvoruv, vidomoho nam yak «Metafizyka»* [Contemporary debates on the title of Aristotle's work known to us as "Metaphysics"], in: *Sententiae*, vol. 36, № 2, Vinnytsia, Vinnytskyi natsionalnyi tekhnichniy universytet, pp. 50–65. (ukr.)
- Shynkaruk, V. I. (ed.) (2002) *Filosofskiy entsyklopedychniy slovnyk* [Philosophical Encyclopedic Dictionary], Kyiv, Abrys, 741 p. (ukr.)
- Aristotle (1938) *Categories. On Interpretation. Prior Analytics* (transl. H. P. Cooke, H. Tredennick), Cambridge, Harvard University Press, 560 pp.
- Colman, A. M. (2015) *A Dictionary of Psychology*, 4th ed., Oxford, Oxford University Press, 896 p.
- Comte-Sponville, A. (2013) *Dictionnaire philosophique*, 4th ed., Nürnberg, PUF, 1108 p.
- Diels, H., Kranz, W. (1903) *Die Fragmente der Vorsokratiker*, Berlin, Weidmann, 504 p.
- Diggle, J. (ed.) (2021) *The Cambridge Greek Lexicon*, Cambridge, Cambridge University Press, 1480 p.
- Horn, L. R., Wansing, H. (2025) *Negation*, in: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (ed. Zalta E. N., Nodelman U. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/negation/>).
- Kuntz, P. G. (ed.) (1968) *The Concept of Order*, Seattle, University of Washington Press, 520 p.
- Lorand, R. (2000) *Aesthetic Order: A Philosophy of Order, Beauty and Art*, London, Routledge, 296 p.
- Nye, L. (2025) *Quantum Origins of Classical Chaos*, Carnegie Mellon University School of Computer Science. URL: <http://dx.doi.org/10.13140/RG.2.2.25088.34565>.
- Ovchinnikov I. V. (2024) *Ubiquitous order known as chaos*, in: *Chaos, Solitons & Fractals*, vol. 181, pp. 1–11. URL: <https://doi.org/10.1016/j.chaos.2024.114611>.
- Preston, C. (2025) *Varna*, in: *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/varna-Hinduism>.
- Prigogine, I., Stengers, I. (1984) *Order out of chaos: man's new dialogue with nature*, New York, Bantam New Age Books, 349 p.

- Sudarsanan S., Roy A., Pavithran I., Tandon S., Sujith R. I. (2024) *Emergence of order from chaos through a continuous phase transition in a turbulent reactive flow system*, in: *Physical Review E*, vol. 109, № 6, pp. 1-16. URL: <https://doi.org/10.1103/PhysRevE.109.064214>.
- Αριστοτέλης (1924) *Τὰ μετὰ τὰ φυσικά* (ed. W. D. Ross), Oxford, Clarendon Press, 530 p., in: *Perseus Digital Library*. URL: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0051>

Стаття надійшла до редакції 17.03.2025

Стаття прийнята 17.04.2025